

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

MIGRATIE-ERFGOED

AFBAKENING EN ONTSLUITING

PAULA DUMONT

KUNSTHISTORICA, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

El Hikma, cultusplaats en Islamitisch cultureel centrum, Berthelotstraat 34 te Vorst én voormalig gemeentelijk zwembad, arch. Charles Riffart, 1947 (foto H. Vandecandelaere).

Migratie is van alle tijden maar de moderne migratiegeschiedenis is een relatief nieuw onderzoeksveld. De maatschappelijke urgentie om de sociale cohesie te versterken in een steeds verder versnipperde samenleving heeft de aandacht voor migratie verscherpt en ertoe geleid dat erfgoed vandaag op alle beleidsniveaus als een belangrijk bindmiddel wordt beschouwd. We staan als het ware op een kantelpunt. In het verleden zijn

slechts heel uitzonderlijk elementen van het migratie-erfgoed als dusdanig herkend en erkend. Het is bijgevolg noodzakelijk om met de kennis die de onderzoekswereld ons aanreikt een visie te ontwikkelen over het specifieke erfgoed van de migratiegeschiedenis.

Om de veelheid en veelzijdigheid van dit erfgoed op een werkbare manier in kaart te brengen is de klassieke procedure een formele opsplij-

sing tussen onroerend, materieel en immaterieel erfgoed. Voor elk van deze categorieën bestaan er immers conventies en verdragen opgesteld door Unesco en de Raad van Europa¹. Niet alleen geven zij definities van erfgoed, maar tevens omschrijven ze het maatschappelijk belang ervan. Uiteraard valt deze artificiële indeling niet vol te houden en is ze zelfs niet wenselijk bij de ontsluiting van dit soort erfgoed.

Sinds 2014, tengevolge van de zesde staatshervorming, vallen nu ook het roerend en immaterieel cultureel erfgoed onder de bevoegdheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest². Hierdoor zal alle erfgoed – en dus ook dat verbonden aan de migratiegeschiedenis – op een meer globale manier kunnen ontsloten worden. De instrumenten en structuren die het mogelijk moeten maken om dit erfgoed te identificeren, inventariseren, documenteren en conserveren moeten evenwel nog vorm krijgen.

De Conventie van Faro³, die recent door België geratificeerd werd, en de aanbevelingen geformuleerd in de Strategie 21⁴ bieden alvast een goed kader. Deze stellen de erfgoedgemeenschappen centraal, wat voor het migratieverhaal cruciaal is. Enkel de gemeenschappen zelf kunnen aangeven welke elementen voor hen van grote historische en socio-culturele waarde zijn. De rol van de administratie kan zich beperken tot het stimuleren en ondersteunen van initiatieven. Daarenboven zou het binnen het kader van een geïntegreerde aanpak aangewezen zijn dat het wetenschappelijk proces door de verschillende gemeenschappen zelf geleid en gevoerd wordt.

HET ONROEREND ERFGOED VAN DE MIGRATIE

Er zijn in het Brusselse stedelijke landschap slechts een klein aantal gebouwen terug te vinden die werden opgericht door en voor een bepaalde migrantengemeenschap en die als dusdanig herkenbaar zijn. De meeste hiervan zijn cultusgebouwen. Het overgrote deel van de gebouwen die verband houden met de Brusselse migratiegeschiedenis zijn logischerwijze bestaande gebouwen die eenvoudigweg werden ingenomen. Sommige daarvan

leenden zich ook makkelijk voor een herbestemming.

Zo werden voormalige industriële gebouwen en werkplaatsen omgevormd tot gebedsplaatsen en cultusgebouwen of namen cultuurhuizen hun intrek in voormalige herenhuisen. Daarnaast is er uiteraard het horeca- en handelspatrimonium, van individueel pand tot hele winkelstraten die werden ingenomen door een min of meer homogene migrantengemeenschap, en zijn er de woonwijken waarvan de bewoners overwegend behoren tot een bepaalde gemeenschap. Ten slotte zijn er kerken die vandaag geheel of gedeeltelijk gebruikt worden door een nieuwe geloofsgemeenschap. Hier kunnen we misschien beter van een 'toe-eigening' spreken, aangezien dat vaak samengaat met aanpassingen aan de nieuwe cultus en met het aanbrengen van bepaalde stijlelementen of zelfs met een volledige herinrichting. Zo wordt de kerk voor de nieuwe geloofsgemeenschap herkenbaar en vertrouwd.

Sommige van deze gebouwen hebben het statuut van beschermd monument, andere zijn opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Maar in slechts enkele uitzonderlijke gevallen houdt dit rechtstreeks verband met hun aandeel in de migratiegeschiedenis.

Voor de kennis van de Brusselse migratiegeschiedenis is het uiteraard belangrijk om dit alles in kaart te brengen, temeer omdat deze toe-eigeningen en herbestemmingen meestal een eerder efemeer karakter hebben. Dit kan tegelijk de basis vormen voor een historisch referentiekader waarmee we later eventueel sommige van die gebouwen juist omwille van hun betekenis op het vlak van migratie een beschermd statuut zouden kunnen verlenen.

Herdenkingsmonumenten opgericht voor en door een bepaalde gemeenschap zijn een schaarser goed. De meeste bevinden zich op begraafplaatsen, andere kregen een plaats in de openbare ruimte. Hoewel hun historisch belang vanzelfsprekend is, worden zij, net zoals alle herdenkingsmonumenten, mettertijd 'onzichtbaar' en raakt hun betekenis vergeten. In het huidige debat rond de betekenis van eenzelfde monument voor verschillende cultuurgemeenschappen zouden zij echter een cruciale rol kunnen spelen.

HET ROEREND EN IMMATERIEEL ERFGOED VAN DE MIGRATIE

Kunstvoorwerpen en artisanale producten hebben altijd de interesse gewekt van onderzoekers en vonden in ruime mate hun weg naar museale verzamelingen. Vaak kleeft hier echter een koloniaal etiket aan en stelt zich de vraag in hoeverre zij in dat geval als migratie-erfgoed kunnen beschouwd worden. Hun erfgoedwaarde is ook onlosmakelijk verbonden met het immateriële. De museumwereld stelt zichzelf op dit vlak sinds geruime tijd in vraag. Het beste voorbeeld is het Museum voor Midden-Afrika, dat al jaren werkt aan het vernieuwen van zijn opstelling. Maar er moet zeker ook meer aandacht komen voor de artisanale producten die de migrantengemeenschappen hier vervaardigen.

Wat de podiumkunsten en literatuur betreft, ontstond er al vroeg interesse vanuit die sector, vaak in de vorm van festivals en uitwisselingen. Denken we daarbij ook aan goed ingeburgerde termen als wereldmuziek of wereldliteratuur. Veel Brusselse kunsthuizen en cultuurcentra hebben een programmatie die inspeelt op het multiculturele karakter van Brussel. En

Matonge-Elsene. Naamsepoort. 'Porte de Namur. Porte de l'Amour'. Dit werk van de Congolese kunstenaar Cheri Samba werd ingehuldigd in 2002 en bevindt zich op de gevel van de voormalige traiteurszaak Rob aan de Elsense Steenweg. Het toont de bewoners van de Matongewijk (F. Waltéry © BUP/BSE).

er werd ook al heel wat onderzoek naar dit thema gevoerd. Naast de podiumkunsten is de culinaire cultuur vaak de meest gekende uiting van het immateriële erfgoed van een gemeenschap.

Dat het overgrote deel van het migratie-erfgoed een immaterieel karakter heeft, staat buiten kijf. Zelfs als men niets heeft kunnen meebrengen of wanneer men volledig zou willen breken met het thuisland en de eigen afkomst, blijft zowat alles wat persoonsgebonden is immaterieel erfgoed: naam, taal, gebruiken en tradities, vaardigheden, verhalen, religie,...

Binnen de context van een vrije samenleving is dit erfgoed onvervreemdbaar. Het is ook erg moeilijk om van bovenaf of van buiten uit de erfgoedwaarde ervan te bepalen. Hier kan het beleid zich enkel beperken tot het stimuleren en ondersteunen van initiatieven en projecten om de eigenheid van de verschillende gemeenschappen kenbaar te maken en de rijkdom van die diverse realiteit te vrijwaren..

CONCLUSIE

Het migratieverhaal maakt integraal deel uit van de geschiedenis van Brussel. Men zou dan ook verwachten dat de steeds verder uitdeinende diversiteit van de Brusselse bevolking doorschemert in het Brusselse erfgoedbeleid. Tot nu bleef dit erg beperkt omdat de kennis over dit specifieke erfgoed nog dient ontwikkeld te worden. Nu alle erfgoedcategorieën onder de bevoegdheid van het Brussels Gewest vallen ligt de weg open voor een meer geïntegreerde aanpak waarbij het immateriële de motor kan vormen. Dit zal echter een nieuwe methodiek vereisen en andere vaardigheden.

NOTEN

1. Verdrag voor de bescherming van het bouwkundig erfgoed (Granada 1985); Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (Valetta 1992); Europese landschapsconventie (Firenze 2000); Unesco conventie voor het immaterieel erfgoed (2003); Conventie van Faro (2005)
2. Zie artikel van V. Van Bunn en P. Ingelaere, pagina's 112-117.
3. De Conventie van Faro legt de nadruk op de belangrijke aspecten van het erfgoed ten opzichte van de rechten van de mens en van de democratie. Ze verdedigt een bredere visie op erfgoed en op de relaties tussen erfgoed enerzijds en de gemeenschappen en de maatschappij anderzijds. De Conventie maakt ons er meer van bewust dat het belang van het culturele erfgoed niet zozeer te maken heeft met het voorwerp op zich en met de plaats, dan wel met het gebruik dat de mensen ervan maken en de betekenissen en waarden die ze eraan hechten. Deze Conventie plaatst de burger centraal in het proces van identificatie, beheer en duurzaam gebruik van het erfgoed, waarbij vrede, democratie en respect voor de culturele diversiteit centraal staan. De Brusselse Hoofdstedelijke Regering is zich ervan bewust dat het culturele erfgoed nog onvoldoende toegankelijk is voor een groot aantal burgers en uitsluitend door specialisten beheerd wordt. Op 21 april 2017 heeft zij daarom de ordonnantie houdende instemming met de Kaderconventie van Faro goedgekeurd.
4. De Erfgoedstrategie voor de 21ste eeuw. Deze strategie is gebaseerd op de fundamentele waarden van de Raad van Europa: democratie, respect voor de rechten van de mens en voor de fundamentele vrijheden, openheid en dialoog, gelijkwaardigheid van alle personen, wederzijds respect en het in aanmerking nemen van diversiteit. Ze heeft als doel de erfgoedovereenkomsten te stimuleren en te versoepelen. Ze beveelt een gedeelde en federatieve benadering aan voor het beheer van het culturele erfgoed en steunt daarbij op een doeltreffend wettelijk kader om het geïntegreerde erfgoedbehoud te verzekeren in de zin van de Resolutie (76) 28 van de Raad van Europa. Als

voornaamste actoren dienen daarbij betrokken te worden: institutionele en niet-institutionele instanties, evenals vertegenwoordigers van de professionals en van de burgermaatschappij, op lokaal, nationaal, Europees en internationaal vlak.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

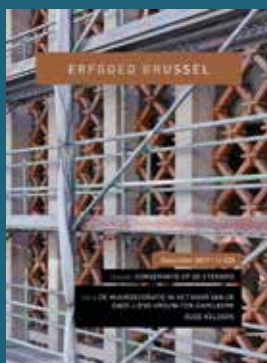
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

URBAIN BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
STAD BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4